

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

નરેન્દ્ર અને અન્ય

વિરુદ્ધ

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય

(સિવિલ અપીલ નં. ૧૦૪૨૯-૧૦૪૩૦/૨૦૨૬)

૧૧/૦૯/૨૦૨૬

[એ. કે. સિકરી અને અશોક ભૂષણ, ન્યાયમૂર્તિઓ]

લેન્ડ એકિવક્રિશન એક્ટ, ૧૯૮૪ ની કલમો ૪(૧), ૬(૧) અને
૨૮ - વાજબી વળતર - અપીલકર્તાઓની જમીન રાજ્ય દ્વારા સંપાદિત
કરવામાં આવી - લેન્ડ એકિવક્રિશન ઓફિસરે જમીનની બજાર કિંમત ૫૦/-

પ્રતિ ચોરસ વારના દરે નક્કી કરી. નક્કી કરેલા મૂલ્યથી અસંતુષ્ટ થઈને, અપીલકર્તાઓ તેમજ અન્ય ગ્રામજનોએ આ કાયદાની કલમ-૧૮ હેઠળ રેકૉર્ડ્સ માંગ્યો - ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે વળતરનો દર વધારીને ૯૦/- પ્રતિ ચોરસ વાર કર્યો. વળતરમાં થયેલા વધારાથી અસંતુષ્ટ થઈને અપીલો દાખલ કરવામાં આવી - અપીલકર્તાઓએ દાવો કર્યો કે વળતર વધારીને ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વાર કરવામાં આવે અને કેટલાક અન્ય જમીન માલિકોએ જોકે વધુ વળતરની માંગણી કરી - હાઈકોર્ટેને અન્ય લોકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલોમાં તથ્ય જણાવ્યું અને વળતર ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે વધાર્યું. જોકે, હાઈકોર્ટે વર્તમાન અપીલકર્તાઓ માટે વળતર ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વાર સુધી મર્યાદિત રાખ્યું કારણ કે અપીલકર્તાઓએ માત્ર તે દરે વળતરની માંગણી કરી હતી અને તે મુજબ કોર્ટ ફી ચૂકવી હતી. અપીલ પર, ઠરાવવામાં આવ્યું કે: માત્ર એ હકીકત કે કેટલાક ગ્રામજનો દ્વારા માંગવામાં આવેલ વળતર એ વળતર કરતા ઓછા દરે હતું જે આખરે વાજબી વળતર તરીકે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, તે આવા વ્યક્તિઓને યોગ્ય અને વાજબી વળતર નકારવા માટેનું મેદાન ન હોવું જોઈએ કારણ કે તેઓએ ઓછા દરે વળતરનો દાવો કર્યો હતો. આવા કિસ્સાઓમાં, પ્લીડિંગ્સના કડક નિયમો લાગુ કરવાના નથી અને પક્ષકારોને નોંધપાત્ર ન્યાય આપવો એ સર્વોચ્ચ વિચારણા હોવી જોઈએ. એકવાર આવું વાજબી વળતર ન્યાયિક રીતે નક્કી થઈ જાય પછી, તે જ જાહેરનામા દ્વારા જેમની જમીન છીનવી લેવામાં આવી હતી તે તમામ જમીન માલિકો તેના

લાભાર્થી બનવા જોઈએ. તે માત્ર સુશાસનનું પાસું નથી, તેમ કરવામાં નિષ્ફળ રહેવું એ સમાન પરિસ્થિતિમાં હોવા છતાં અલગ વર્તન આપીને ભેદભાવ કરવા સમાન ગણાશે – ટેકનિકલ આધારો પર, જેવું કે વિવાદિત ચુકાદામાં હાઈકોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવ્યું છે, તેમને આ વાજબી વર્તન નકારી શકાય નહીં – માત્ર એટલા માટે કે અપીલકર્તાઓએ ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે દાવા પર કોર્ટ ફી ચૂકવી હતી તે ઉંચા દરે વળતર નકારવાનું કારણ બની શકે નહીં – અપીલકર્તાઓને ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે ગણતરી કર્યા પછી કોર્ટ ફીમાં તફાવત ચૂકવવા સૂચના આપવામાં આવી – હાઈકોર્ટનો ચુકાદો રદ કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયનું વહીવટ – ન્યાય વિતરણ વ્યવસ્થા સામાજિક ન્યાય – ચર્ચાયેલ.

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો 'રિફ્લેક્ટિવ ઇકિવલિબ્રિયમ' – ચર્ચાયેલ.

અપીલો મંજૂર કરતા, કોર્ટે ઠરાવ્યું કે:

૧. લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ, ૧૮૯૪ ની કલમ-૨૮ પાછળનો હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય પ્રશંસનીય સ્વરૂપનો છે. એ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે કે તે જમીન માલિકો જે મોટા ભાગના કિસ્સાઓમાં ખેડૂત છે, અને જેમની જમીન જાહેર હેતુ

માટે સંપાદિત કરવામાં આવે છે તેમને વાજબી વળતર મળવું જોઈએ. એકવાર વળતરનો ચોક્કસ દર ન્યાયિક રીતે નક્કી થઈ જાય, જે વાજબી વળતર બની જાય છે, તેનો લાભ તેમને પણ આપવાનો હોય છે જેઓ કોર્ટ સુધી પહોંચી શક્યા નથી. આ ઉદ્દેશ્ય સાથે ધારાસભા દ્વારા ઉપરોક્ત જોગવાઈનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. માત્ર એ હકીકત કે કેટલાક ગ્રામજનો દ્વારા માંગવામાં આવેલ વળતર એ વળતર કરતા ઓછા દરે હતું જે આજરે વાજબી વળતર તરીકે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, તે આવા વ્યક્તિઓને યોગ્ય અને વાજબી વળતર નકારવા માટેનું મેદાન ન હોવું જોઈએ કારણ કે તેઓએ ઓછા દરે વળતરનો દાવો કર્યો હતો. આવા કિસ્સાઓમાં, પ્લીડિંગ્સના કડક નિયમો લાગુ કરવાના નથી અને પક્ષકારોને નોંધપાત્ર ન્યાય આપવો એ સર્વોચ્ચ વિચારણા હોવી જોઈએ. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સરકાર દ્વારા જમીનના ફરજિયાત સંપાદનની બાબતમાં, જે ગ્રામજનોની જમીન સંપાદિત થાય છે તેઓ સહમત પક્ષકારો હોતા નથી. તેમની જમીન વેચી દેવી એ તેમનું સ્વૈચ્છિક કાર્ય ન હતું. તેઓ જાહેર હેતુ માટે રાજ્યને જમીન આપવા મજબૂર હતા. આ હેતુ માટે, તેમને જે અવેજ ચૂકવવામાં આવનાર છે તે પણ તેમની પસંદગીનો હોતો નથી. તેનાથી વિપરિત, આ કાયદાની યોજના મુજબ, જે વ્યક્તિઓની જમીન છીનવી લેવામાં આવી છે તેમને જે દરે વળતર ચૂકવવું જોઈએ તે લેન્ડ એકિવિઝિશન કલેક્ટર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. યોજના આગળ એવી જોગવાઈ કરે છે કે તેનું નિર્ધારણ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને રેફરન્સ અને હાઈકોર્ટમાં અપીલ વગેરેના રૂપમાં

ન્યાયિક ચકાસણીને પાત્ર છે. જમીન માલિકોને યોગ્ય વળતર આપવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, આ કાયદો 'વાજબી વળતર' ની જોગવાઈ કરે છે. એકવાર આવું વાજબી વળતર ન્યાયિક રીતે નક્કી થઈ જાય પછી, તે જ જાહેરનામા દ્વારા જેમની જમીન છીનવી લેવામાં આવી હતી તે તમામ જમીન માલિકો તેના લાભાર્થી બનવા જોઈએ. તે માત્ર સુશાસનનું પાસું નથી, તેમ કરવામાં નિષ્ફળ રહેવું એ સમાન પરિસ્થિતિમાં હોવા છતાં અલગ વર્તન આપીને ભેદભાવ કરવા સમાન ગણાશે. ટેકનિકલ આધારો પર, જેવું કે વિવાદિત ચુકાદામાં હાઈકોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવ્યું છે, તેમને આ વાજબી વર્તન નકારી શકાય નહીં. (પેરા ૭) [૫૪૮-ઈ-૭; ૫૪૯-એ-બી]

૨. કોઈ શંકા નથી કે જે ન્યાયિક પ્રણાલી પ્રચલિત છે તે એડવર્સરીયલ ફોર્મ ઓફ એડજ્યુડિકેશન (પ્રતિસ્પર્ધી ન્યાયનિર્ણય) પર આધારિત છે. તે જ સમયે, પ્રતિસ્પર્ધી મુકદ્દમાના ગેરફાયદા અને મર્યાદાઓને ઓળખીને, સામાજિક સંદર્ભ ન્યાયનિર્ણયના તત્વો નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં લાવવામાં આવે છે, ખાસ કરીને જ્યારે સમાજના હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા વર્ગને ન્યાય આપવાની વાત આવે છે. (પેરા ૮) [૫૪૯-સી-ડી]

૩. ન્યાય એ કોઈપણ ન્યાયિક પ્રણાલીનું મુખ્ય મૂલ્ય છે. તે નિર્ણય લેવાની

પ્રક્રિયામાં અંતિમ લક્ષ્ય છે. ન્યાયના ઉત્તર-પરંપરાગત ઉદાર લોકશાહી સિદ્ધાંતોમાં, પૃષ્ઠભૂમિની ધારણા એ છે કે તમામ મનુષ્યો સમાન મૂલ્ય ધરાવે છે અને તેથી, તેમની સાથે સમાન તરીકે તેમજ સમાન કાયદા દ્વારા વ્યવહાર થવો જોઈએ. આને 'રિફ્લેક્ટિવ ઇકિવલિબ્રિયમ' તરીકે વર્ણવી શકાય છે. રિફ્લેક્ટિવ ઇકિવલિબ્રિયમની પદ્ધતિ સૌપ્રથમ નેલ્સન ગુડમેન દ્વારા 'ફેક્ટ, ફિક્શન એન્ડ ફોરકાસ્ટ' (૧૯૫૫) માં રજૂ કરવામાં આવી હતી. જોકે, તે જોન રોલ્સ છે જેમણે 'જસ્ટિસ એઝ ફેરનેસ' નો ખ્યાલ રજૂ કરીને રિફ્લેક્ટિવ ઇકિવલિબ્રિયમની આ પદ્ધતિનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે. જ્યારે એક તરફ જોન રોલ્સ દ્વારા પ્રતિપાદિત અને ત્યારબાદ કાયદા અને રાજકીય ફિલસૂફીના ક્ષેત્રમાં વિવિધ ન્યાયશાસ્ત્રીઓ દ્વારા વિસ્તૃત કરવામાં આવેલ 'જસ્ટિસ એઝ ફેરનેસ' નો સિદ્ધાંત છે, ત્યાં હ્યુમ દ્વારા પ્રતિપાદિત 'ડિસ્ટ્રિબ્યુટિવ જસ્ટિસ' (વિતરણાત્મક ન્યાય) ની કલ્પના પણ છે જેનો ઉદ્દેશ્ય મહત્તમ સુખ અથવા ચોખ્ખો સંતોષ પેદા કરતા સમાજને પ્રાપ્ત કરવાનો છે. જ્યારે કોઈ રોલ્સની 'જસ્ટિસ એઝ ફેરનેસ' ની કલ્પનાને 'ડિસ્ટ્રિબ્યુટિવ જસ્ટિસ' ની કલ્પનાઓ સાથે જોડે છે, જેમાં નોબેલ વિજેતા પ્રો. અમર્ત્ય સેને પણ અનુમોદન આપ્યું છે, ત્યારે સમાજના નબળા વર્ગને ન્યાય આપવા માટે ન્યાયી પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા માટે ન્યાયશાસ્ત્રીય આધાર મળે છે. (પેરા ૧૧) [૫૫૦-ડી-એફ]

જ. માનવ અધિકારના દૃષ્ટિકોણથી, નબળા વર્ગના વ્યક્તિઓ એ વંચિત લોકો

છે જેઓ ગરીબી, સામાજિક અથવા અન્ય અવરોધોને કારણે તેમના અધિકારો પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે અસમર્થ છે. જ્યારે તેમના અધિકારોનું ઉદ્ધંધન થાય છે ત્યારે પણ તેઓ અદાલતો સુધી પહોંચવાની સ્થિતિમાં હોતા નથી; તેઓ ભોગ બનેલા છે અથવા તેમના કાયદેસરના હક્કથી વંચિત છે. અહીં સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત લોકો માટે ન્યાયની પહોંચનું મહત્વ રહેલું છે. જ્યારે આવા લોકોને જીવન ટકાવી રાખવાના મૂળભૂત અધિકાર અને ન્યાયની પહોંચ નકારવામાં આવે છે, ત્યારે તે તેમની ગરીબીને વધુ ગંભીર બનાવે છે. તેથી, ગરીબી દૂર કરવા માટે પણ, સમાજના ગરીબ વર્ગો માટે ન્યાયની પહોંચ અનિવાર્ય બને છે. વર્તમાન કેસમાં, તે ગરીબી હતી જેણે અપીલકર્તાઓને દાવાને ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વાર સુધી મર્યાદિત રાખવાની ફરજ પાડી હતી, કારણ કે તેઓ વધુ રકમ પર કોર્ટ ફી ચૂકવવાની સ્થિતિમાં નહોતા. (પેરા ૧૨) [૫૫૦-જી-એચ; ૫૫૧-એ-બી]

૫. તે ઉપરોક્ત ગંભીર વિચારણા છે જે અપીલકર્તાઓને ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે વળતર આપવાનું સમર્થન કરે છે. માત્ર એટલા માટે કે અપીલકર્તાઓએ ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે દાવા પર કોર્ટ ફી ચૂકવી હતી તે ઉચ્ચ દરે વળતર નકારવાનું કારણ બની શકે નહીં. ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે ગણતરી કર્યા પછી કોર્ટ ફીમાં તફાવત ચૂકવવા માટે અપીલકર્તાઓને સૂચના આપીને આની કાળજી લઈ શકાય છે. વધુમાં, એવી પણ સૂચના

આપવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાઓ હાઈકોર્ટ સમક્ષ કોર્ટ ફીની ઉણપ પૂરી કરશે. [પેરા ૧૩, ૧૬ અને ૧૭] [૫૫૧-બી; ૫૫૨-ડી-ઈ]

અશોક કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૨૦૧૬) ૪ એસ.સી.સી.
પૃષ્ઠ : [૨૦૧૬] ૧ એસ.સી.આર. ૧૦૮૪ – આધારિત.

કેસના કાયદાનો સંદર્ભ:

[૨૦૧૬] ૧ એસ.સી.આર. ૧૦૮૪ જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે
ફરો – ૫

દીવાની અપીલ હુકમત: દીવાની અપીલ નંબર ૧૦૪૨૯-૧૦૪૩૦/૨૦૧૭.

અલ્હાબાદ ખાતેની વડી અદાલત દ્વારા પ્રથમ અપીલ ડિફેક્ટિવ નંબર
૪૫૧/૧૯૯૯ અને દીવાની પરચુરણ રિવ્યુ અરજી નંબર ૧૯૬૨૯/૨૦૧૫ માં
તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૧૪ અને ૦૭/૧૦/૨૦૧૬ ના રોજ આપવામાં આવેલ
ચુકાદા અને હુકમ માથી.

અપીલકર્તા તરફથી: પ્રદીપ કાંત (સીનિયર એડવોકેટ), દિવ્યાંશુ સહાય,
રોહિત કુમાર સિંઘ (એડવોકેટ્સ).

સામાવાળા તરફથી: બસવા પ્રભુ પાટિલ (સીનિયર એડવોકેટ), રાકેશ
ઉત્તમચંદ્ર ઉપાધ્યાય (એડવોકેટ).

અદાલતનો ચુકાદો એ. કે. સિકરી, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો:

૧. આ અપીલોમાં વિચારણા માટે કાયદાનો એક ખૂબ જ મર્યાદિત પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. અપીલકર્તાઓની જમીન ઉત્તર પ્રદેશ સરકાર દ્વારા લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ, ૧૯૮૪ (ત્યારબાદ 'એક્ટ' તરીકે ઓળખાય છે) ની કલમ ૪(૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલા તારીખ ૧૨/૦૮/૧૯૮૬ ના જાહેરનામા દ્વારા સંપાદિત કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ આ કાયદાની કલમ ૬(૧) હેઠળ તારીખ ૨૪/૦૨/૧૯૮૮ ના રોજ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. એ ઉલ્લેખ કરી શકાય કે ઉપરોક્ત જાહેરનામા દ્વારા, વૈશાલીના આયોજિત વિકાસ માટે ગામ મકાનપુર પરગણા લોની, તહસીલ – દાદરી, જિલ્લો ગાઝિયાબાદ, ઉત્તર પ્રદેશના વિવિધ જમીન માલિકો/ગ્રામજનોની જમીનના મોટા પ્લોટ

સંપાદિત કરવામાં આવ્યા હતા. આ જમીનના સંપાદન પછી, તે વિકાસ માટે ગાઝિયાબાદ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (ટૂંકમાં, 'જીડીએ') ને સોંપવામાં આવી હતી.

૨. સ્પેશિયલ લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન ઓફિસર દ્વારા તારીખ ૧૮/૦૧/૧૯૯૦ ના રોજ એવોર્ડ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં સંપાદિત જમીનની બજાર કિંમત ૫૦/- પ્રતિ ચોરસ વાર નક્કી કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાઓ તેમજ અન્ય ગ્રામજનો આ રીતે નક્કી કરાયેલા દરોથી સંતુષ્ટ ન હતા અને તેથી, આ કાયદાની કલમ-૧૮ હેઠળ રેફરન્સ માંગ્યો હતો. સંપાદિત જમીનની બજાર કિંમત નક્કી કરવા માટે મામલો એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, ગાઝિયાબાદને મોકલવામાં આવ્યો હતો. રેફરન્સ કોર્ટે, તેના તારીખ ૧૯/૦૪/૧૯૯૯ ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, વળતરનો દર ૫૦/- પ્રતિ ચોરસ વારથી વધારીને ૯૦/- પ્રતિ ચોરસ વાર કર્યો. વળતરમાં આ વધારો પણ જમીન માલિકોના સંતોષ મુજબ ન હતો. વિવિધ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી. આ અપીલકર્તાઓ દ્વારા પણ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હતી જેમાં દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે વળતર વધારીને ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વાર કરવામાં આવે. જોકે, અન્ય કેટલાક જમીન માલિકો જેની જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હતી, તેઓએ વધુ વળતરનો દાવો કર્યો હતો. અન્ય લોકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલોની પ્રથમ બેચનો હાઈકોર્ટ દ્વારા તારીખ

૧૩/૧૧/૨૦૧૪ ના ચુકાદા દ્વારા નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટને તે અપીલોમાં તથ્ય જણાવું અને વળતર રૂ. ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વાર નક્કી કર્યું. જ્યારે અહીંના અપીલકર્તાઓની અપીલો હાઈકોર્ટ સમક્ષ સુનાવણી માટે આવી ત્યારે, હાઈકોર્ટે તેના અગાઉના ચુકાદાની નોંધ લીધી અને એ હકીકત સ્વીકારી કે અપીલકર્તાઓની જમીન તે જ જાહેરનામા દ્વારા સંપાદિત કરવામાં આવી હતી જે દ્વારા અન્યની જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હતી જેમાં હાઈકોર્ટે રૂ. ૨૯૭/- પ્રતિ ચોરસ વારના દરે વળતર આપ્યું હતું. તેમ છતાં, જ્યાં સુધી અપીલકર્તાઓનો સંબંધ છે, હાઈકોર્ટે વળતરને ૧૧૫/- પ્રતિ ચોરસ વાર સુધી મર્યાદિત રાખ્યું છે કારણ કે અપીલકર્તાઓએ માત્ર તે દરે વળતરની માંગણી કરી હતી અને તે મુજબ કોર્ટ ફી પણ ચૂકવી હતી. તેથી, હાઈકોર્ટનો અભિપ્રાય હતો કે, અપીલકર્તાઓ દ્વારા માંગવામાં આવેલા દર કરતાં ઊંચા દરે વળતર આપવું મુશ્કેલ હતું.

૩. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, જે પ્રશ્ન વિચારણા માટે આવે છે તે એ છે કે શું હાઈકોર્ટને ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર આપતા અટકાવવામાં આવી હતી, જે તે જ ગામના અન્ય ખેડૂતોને આપવામાં આવેલ વળતરનો દર હતો જેમની જમીન સમાન જાહેરનામા હેઠળ સંપાદિત કરવામાં આવી હતી અને જેઓ સમાન પરિસ્થિતિમાં હતા.

જ. ઉપરોક્ત પ્રશ્નની ચર્ચા કરતા પહેલા, અમે ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ કે જ્યાં સુધી હાઈકોર્ટ દ્વારા ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર નક્કી કરવાના આદેશનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી જી.ડી.એ. દ્વારા સ્પેશિયલ લીવ પીટીશન દાખલ કરવામાં આવી હતી જે આ કોર્ટ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. તેની પુનઃવિચારણાની માંગ કરવામાં આવી હતી જે પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. જી.ડી.એ. દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ક્યુરેટિવ પિટિશન પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. આમ, આ સંપાદન કાર્યવાહીના સંબંધમાં ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર મંજૂર કરતા હાઈકોર્ટના આદેશને આખરી ઓપ મેળવ્યો છે.

પ. પક્ષકારોના વકીલોને સાંભળ્યા પછી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે આ મુદ્દો આ કોર્ટ દ્વારા અશોક કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય [(૨૦૧૬)૪ એસસીસી પ૪૪] ના કેસમાં પહેલેથી જ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જમીન માલિક દ્વારા કરવામાં આવેલા દાવાને ધ્યાનમાં લીધા વિના સાચું બજાર મૂલ્ય અને અન્ય સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં લઈને ન્યાયી અને વાજબી વળતર આપવાની કોર્ટની ફરજ છે અને કોર્ટ દ્વારા વળતરના મહત્તમ દર પર કોઈ મર્યાદા નથી અને કોર્ટ ફક્ત તે જ રકમ આપવા માટે પ્રતિબંધિત નથી જે જમીન માલિકો/અરજદારો દ્વારા તેમની સમક્ષની અરજીમાં માંગવામાં આવી હોય. આ ચુકાદાના સંબંધિત ફક્કરા નીચે મુજબ

ટાંકવામાં આવ્યા છે:

“૬. સુધારા અધિનિયમ ૬૮ ઓફ ૧૯૮૪ પહેલા, કોર્ટ દ્વારા જે વળતરની રકમ મંજૂર કરી શકાતી હતી તે અરજદાર દ્વારા માંગવામાં આવેલી રકમ સુધી મર્યાદિત હતી. કલમ ૨૫ આ મુજબ વંચાતી હતી—

કલમ ૨૫. વળતરની રકમ અંગેના નિયમો (૧) જ્યારે અરજદારે કલમ ૯ હેઠળ આપવામાં આવેલી કોઈ નોટિસને અનુસરીને વળતર માટે દાવો કર્યો હોય, ત્યારે કોર્ટ દ્વારા તેને આપવામાં આવેલી રકમ તે રીતે દાવા કરેલી રકમ કરતા વધારે અથવા કલમ ૧૧ હેઠળ કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલી રકમ કરતા ઓછી હોવી જોઈએ નહીં.

(૨) જ્યારે અરજદારે દાવો કરવાનો ઇનકાર કર્યો હોય અથવા પૂરતા કારણ વગર (જે જજ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે) દાવો કરવાનું છોડી દીધું હોય, ત્યારે કોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવેલી રકમ કોઈ પણ સંજોગોમાં કલેક્ટર દ્વારા મંજૂર કરાયેલી રકમથી વધુ હોવી જોઈએ નહીં.

(૩) જ્યારે અરજદારે પૂરતા કારણસર (જે જજ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે) આવો દાવો કરવાનું છોડી દીધું હોય, ત્યારે તેને કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલી રકમ કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલી રકમ કરતા ઓછી હોવી જોઈએ નહીં અને તેનાથી વધી શકે છે.”

સુધારેલી કલમ ૨૫ આ પ્રમાણે વંચાય છે:

“કલમ ૨૫. કોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવેલ વળતરની રકમ કલેક્ટર દ્વારા મંજૂર કરાયેલી રકમથી ઓછી ન હોવી જોઈએ— કોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ વળતરની રકમ કલમ ૧૧ હેઠળ કલેક્ટર દ્વારા મંજૂર કરાયેલ રકમ કરતા ઓછી હોવી જોઈએ નહીં.”

આ સુધારો ૨૪/૦૯/૧૯૮૪ ના રોજ અમલમાં આવ્યો છે.

૭. સુધારા પહેલાની જોગવાઈએ મહત્તમ મર્યાદા મૂકી હતી: કોર્ટ દ્વારા વળતર દાવા કરેલી રકમથી વધુ ન હોવું જોઈએ. તેનાથી વિપરીત, ૧૯૮૪ ના સુધારાએ લઘુત્તમ પર મર્યાદા મૂકી; જમીન સંપાદન કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલ વળતર કરતા ઓછું હોઈ

શકે નહીં. મહત્તમ મર્યાદા સ્પષ્ટપણે કાઢી નાખવામાં આવી હોવાથી, અને જે મર્યાદા મૂકવામાં આવી છે તે માત્ર લઘુત્તમ પર છે, તે સ્પષ્ટ છે કે કોર્ટ વળતરની જે રકમ મંજૂર કરી શકે છે તે હવે અરજદાર દ્વારા માંગવામાં આવેલી રકમ સુધી મર્યાદિત નથી. માલિક દ્વારા કરવામાં આવેલા દાવાને ધ્યાનમાં લીધા વગર સાચું બજાર મૂલ્ય અને અન્ય સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં લઈને ન્યાયી અને વાજબી વળતર આપવાની કોર્ટની ફરજ છે.

૮. XXX XXX XXX

૯. ભાગ સિંઘ અને અન્ય વિરુદ્ધ ચંદીગઢ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ [(૧૯૮૫) ૩ એસ.સી.સી. ૭૩૭] માં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે એવી પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જ્યાં અરજદારને દાવા કરતા વધારે રકમ આપી શકાય છે. કોર્ટે અવલોકન કર્યું—

“૩.... એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આ બે ખાનગી નાગરિકો વચ્ચેનો વિવાદ નહોતો જ્યાં અરજદારને તેણે કરેલા દાવા સુધી સીમિત રાખવો અને તેણે કરેલા દાવા કરતા વધારે રકમ ન આપવી તે તદ્દન ન્યાયી અને કાયદેસર ગણાય, જોકે આવા કિસ્સામાં પણ એવી પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જ્યાં અરજદારને દાવા કરતા

વધારે રકમ આપી શકાય જેમ કે જ્યાં હિસાબના અંતે કોઈ રકમ બાકી તરીકે માંગવામાં આવી હોય. અહીં અપીલકર્તાઓ દ્વારા તેમની જમીન સંપાદન માટે વળતર માટે રાજ્ય સરકાર સામે કરવામાં આવેલો દાવો હતો અને કાયદા હેઠળ, રાજ્ય અપીલકર્તાઓને સંપાદિત જમીનના બજાર મૂલ્યના આધારે વળતર ચૂકવવા માટે બંધાયેલું હતું અને જો વિદ્વાન સિંગલ જજ અને ડિવિઝન બેન્ચના ચુકાદાઓ મુજબ, સંપાદિત જમીનનું બજાર મૂલ્ય લેન્ડ એકિવિઝિશન કલેક્ટર અથવા એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા મૂલ્ય કરતા વધારે હતું, તો અપીલકર્તાઓને નિર્ધારિત બજાર મૂલ્યની ચૂકવણીના લાભથી વંચિત રાખવાનું કોઈ કારણ નથી. અપીલકર્તાઓને આ લાભ નકારવો એ રાજ્ય સરકારને સાચા બજાર મૂલ્ય કરતા ઓછા વળતરની ચૂકવણી પર અપીલકર્તાઓની જમીન સંપાદિત કરવાની પરવાનગી આપવા સમાન ગણાશે. એવા કિસ્સાઓ હોઈ શકે છે જ્યાં, દાખલા તરીકે, કૃષિ સુધારણા કાયદા હેઠળ, જમીન ધારકને, સામાજિક ન્યાયના બાબત તરીકે થોડાક લોકોના હાથમાં જમીનનું કેન્દ્રીકરણ નાબૂદ કરવા અને તેની સમાન વહેંચણી લાવવાના હેતુથી, જે જમીન તેના દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ખેડવામાં આવતી નથી અથવા જે ટોચ મર્યાદા કરતા વધુ છે તેના

પર ઓછું વળતર આપીને અથવા બિલકુલ વળતર આપ્યા વિના વંચિત કરી શકાય છે, પરંતુ જ્યાં લેન્ડ એક્ટિવેશન એક્ટ, ૧૯૮૪ હેઠળ જમીન સંપાદિત કરવામાં આવે છે, ત્યાં ધારકને સાચા બજાર મૂલ્યની ચૂકવણી કર્યા વિના તેની જમીનથી વંચિત રાખવું ન્યાયી અને ઉચિત રહેશે નહીં જ્યારે કાયદો, ઘણી બધી શરતોમાં, જાહેર કરે છે કે તેને આવું બજાર મૂલ્ય ચૂકવવામાં આવશે....”

૧૦. કૃષિ ઉત્પાદન મંડી સમિતિ વિરુદ્ધ કન્હેયા લાલ [(૨૦૦૦) ૭ એસ.સી.સી. ૭૫૬] માં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૨૫ ની સુધારેલી જોગવાઈઓ હેઠળ, કોર્ટ અરજદાર દ્વારા તેની રજૂઆતોમાં માંગવામાં આવેલા વળતર કરતા વધારે વળતર આપી શકે છે—

૧૧. વધુમાં, ભીમાશા વિરુદ્ધ સ્પેશિયલ લેન્ડ એક્ટિવેશન ઓફિસર અને અન્ય [(૨૦૦૮) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૮૭] માં, ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ભાગ સિંઘ (ઉપરોક્ત) ના સિદ્ધાંતને પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો અને એવા દલીલને નકારી કાઢી હતી કે માલિક દ્વારા તેની રજૂઆતોમાં માંગવામાં આવેલા વળતર

કરતા વધારે વળતર કોર્ટ દ્વારા આપી શકાય નહીં..... (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)”

૬. આ બાબતને અન્ય દ્રષ્ટિકોણથી પણ જોઈ શકાય છે, એટલે કે, અધિનિયમની કલમ ૨૮એ માં સમાવિષ્ટ ભાવનાના પ્રકાશમાં. આ જોગવાઈ આ પ્રમાણે વંચાય છે:

“(૧) જ્યાં આ ભાગ હેઠળના એવોર્ડમાં, કોર્ટ અરજદારને કલમ ૧૧ હેઠળ કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલા વળતરની રકમ કરતા વધારે વળતરની રકમ મંજૂર કરે છે, તે જ જાહેરનામાની કલમ ૪, પેટા-કલમ (૧) હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલી અન્ય તમામ જમીનમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિઓ અને જેઓ કલેક્ટરના એવોર્ડથી પીડિત છે, તેઓ કલમ ૧૮ હેઠળ કલેક્ટરને અરજી કરી ન હોવા છતાં, કોર્ટના એવોર્ડની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર કલેક્ટરને લેખિત અરજી દ્વારા વિનંતી કરી શકે છે કે તેમને ચૂકવવાપાત્ર વળતરની રકમ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા વળતરની રકમના આધારે ફરીથી નક્કી કરવામાં આવે.....”

ઉપરોક્ત જોગવાઈના માત્ર વાંચનથી જ જણાય છે કે દાખલાઓ અને અન્ય પુરાવાઓની ગેરહાજરીમાં પણ, જેઓની જમીન તે જ જાહેરનામા હેઠળ

સંપાદિત કરવામાં આવી હતી તેવા અન્ય લોકો માટે ઉચ્ચ વળતર મંજૂર કરી શકાય છે.

૭. ઉપરોક્ત જોગવાઈ પાછળનો હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય કલ્યાણકારી પ્રકૃતિનો છે. એ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે કે તે જમીન માલિકો જે મોટા ભાગના કિસ્સાઓમાં ખેડૂત છે, અને જેની જમીન જાહેર હેતુ માટે સંપાદિત કરવામાં આવે છે તેમને યોગ્ય વળતર મળવું જોઈએ. એકવાર વળતરનો ચોક્કસ દર ન્યાયિક રીતે નિર્ધારિત થઈ જાય, જે વાજબી વળતર બની જાય છે, તો તેનો લાભ તે લોકોને પણ આપવો જોઈએ જેઓ કોર્ટમાં પહોંચી શક્યા નથી. આ ઉદ્દેશ્ય સાથે જ ધારાસભા દ્વારા ઉપરોક્ત જોગવાઈનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એકવાર આપણે ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીએ, તો માત્ર એ હકીકત કે કેટલાક ગ્રામજનો દ્વારા માંગવામાં આવેલ વળતર આખરે નક્કી કરવામાં આવેલા વાજબી વળતરના દર કરતા ઓછું હતું, તેવા વ્યક્તિઓને યોગ્ય અને ન્યાયી વળતર નકારવા માટેનું કારણ હોવું જોઈએ નહીં માત્ર એ આધારે કે તેઓએ ઓછા દરે વળતરની માંગ કરી હતી. આવા કિસ્સાઓમાં, રજૂઆતોના કડક નિયમો લાગુ કરવા જોઈએ નહીં અને પક્ષકારોને વાસ્તવિક ન્યાય આપવો એ સર્વોચ્ચ વિચારણા હોવી જોઈએ. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સરકાર દ્વારા જમીનના ફરજિયાત સંપાદનની બાબતમાં, જે ગ્રામજનોની જમીન સંપાદિત થાય છે તેઓ ઈચ્છુક પક્ષકારો હોતા નથી. તેમની જમીન વેચવી એ તેમનું

સ્વૈચ્છિક કાર્ય નહોતું. તેમને જાહેર હેતુ માટે રાજ્યને જમીન આપવાની ફરજ પડી હતી. આ હેતુ માટે, તેમને જે અવેજ ચૂકવવામાં આવનાર છે તે પણ તેમની પસંદગીનો નથી. તેનાથી વિપરીત, અધિનિયમની યોજના મુજબ, જે દરે તેમની જમીનથી વંચિત થયેલ વ્યક્તિઓને વળતર ચૂકવવું જોઈએ તે જમીન સંપાદન કલેક્ટર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. યોજના વધુમાં પ્રદાન કરે છે કે તેનું નિર્ધારણ જિલ્લા ન્યાયાધીશને સંદર્ભ અને હાઈકોર્ટમાં અપીલ વગેરેના સ્વરૂપમાં ન્યાયિક ચકાસણીને પાત્ર છે. જમીન માલિકોને યોગ્ય વળતર આપવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, અધિનિયમ 'ન્યાયી વળતર' માટે જોગવાઈ કરે છે. એકવાર આવું વાજબી વળતર ન્યાયિક રીતે નિર્ધારિત થઈ જાય, પછી તે તમામ જમીન માલિકો જેમની જમીન તે જ જાહેરનામા દ્વારા લેવામાં આવી હતી તેઓ તેના લાભાર્થી બનવા જોઈએ. તે માત્ર સુશાસનનું એક પાસું નથી, તેમ ન કરવું એ એકસરખી સ્થિતિમાં રહેલા વ્યક્તિઓ સાથે અલગ વ્યવહાર કરીને ભેદભાવ કરવા સમાન ગણાશે. ટેકનિકલ આધારો પર, જેવી કે હાઈકોર્ટે વિવાદિત ચુકાદામાં અપનાવી છે, આ ન્યાયી વ્યવહાર તેમને નકારી શકાય નહીં.

૮. આમાં કોઈ શંકા નથી કે પ્રવર્તમાન ન્યાયિક પ્રણાલી વિરોધાભાસી પ્રકારના ન્યાયનિર્ણય પર આધારિત છે. તે જ સમયે, વિરોધાભાસી મુકદ્દમાના ગેરફાયદા અને મર્યાદાઓને સ્વીકારીને, સામાજિક સંદર્ભના ન્યાયનિર્ણયના તત્વો નિર્ણય

લેવાની પ્રક્રિયામાં લાવવામાં આવે છે, ખાસ કરીને જ્યારે સમાજના હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા વર્ગને ન્યાય આપવાની વાત આવે છે.

૯. ઇતિહાસ દર્શાવે છે કે સમયાંતરે સંઘર્ષના નિરાકરણના વિવિધ સ્વરૂપોને સંસ્થાકીય બનાવવામાં આવ્યા છે. અત્યારે, લગભગ તમામ નાગરિક સમાજોમાં, વિવાદો કોર્ટ દ્વારા ઉકેલવામાં આવે છે, જોકે ન્યાયિક પ્રણાલી વિવિધ અધિકારક્ષેત્રોમાં અલગ હોઈ શકે છે. પરંપરાગત રીતે, આપણી ન્યાય વિતરણ પ્રણાલી પ્રકૃતિમાં વિરોધાભાસી છે. છેલ્લા કેટલાક સમયથી, આ વિરોધાભાસી ન્યાય પ્રણાલીની ક્ષમતાઓ અને પદ્ધતિ પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવી રહ્યા છે અને લોકોમાં ભ્રમનિરસન અને હતાશાની લાગણી જોવા મળી રહી છે. છેવટે, ન્યાયિક પદ્ધતિ રાખવાનો હેતુ શું છે – તે ન્યાયને આગળ વધારવાનો છે. પોરન બર્ગરએ એકવાર કહ્યું હતું:

“કાયદાકીય વ્યવસાયની ફરજ... માનવીય સંઘર્ષના ઉપચારક તરીકે સેવા આપવાની છે... (આપણે) એવી મિકેનિક્સ પૂરી પાડવી જોઈએ જે ઓછામાં ઓછા સંભવિત ખર્ચે અને સહભાગીઓ પર લઘુત્તમ તણાવ સાથે ટૂંકા સમયમાં સ્વીકાર્ય પરિણામ લાવી શકે. ન્યાય એ જ છે.”

૧૦. પ્રોફેસર (ડો.) એન.આર. માધવ મેનન સામાજિક ન્યાયના

ન્યાયનિર્ણયનો અર્થ અને રૂપરેખા સમજાવતા કહે છે કે તે સંસદ અને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા વિકસિત સમાનતાના ન્યાયશાસ્ત્રનો એવો પ્રયોગ છે જે કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવતી અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ પડે છે જ્યાં અસમાન પક્ષકારો વિરોધાભાસી કાર્યવાહીમાં સામેલ હોય છે અને જ્યાં કોર્ટને સમાન ન્યાય આપવા માટે બોલાવવામાં આવે છે. અસમાન લડાઈમાં ગરીબોની અક્ષમતા પર ભાર મૂકતી સામાજિક-આર્થિક અસમાનતાઓ ઉપરાંત, વિરોધાભાસી પ્રક્રિયા પોતે જ નબળા પક્ષકાર માટે ગેરફાયદાકારક રીતે કાર્ય કરે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, કોર્ટે સામેલ પક્ષકારોની અસમાનતાઓ પ્રત્યે માત્ર સંવેદનશીલ હોવું જોઈએ એટલું જ નહીં પરંતુ નબળા પક્ષકાર તરફ સકારાત્મક રીતે ઝુકાવવું જોઈએ જો અસંતુલન ન્યાયના નિષ્ફળતામાં પરિણમે તેમ ન હોય. કોર્ટ, આવી પરિસ્થિતિઓમાં, સામાન્ય રીતે ન્યાય આપવા માટે જરૂરી એવા નિષ્પક્ષતા અને સમાનતાના સિદ્ધાંતનો આહવાન કરે છે. જ્યારે વંચિત જૂથોના કેસોનો નિર્ણય લેવામાં આવે છે ત્યારે ખાસ કરીને ન્યાયના ઉદ્દેશ્યોને પૂરા કરવા માટે ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ અર્થઘટન આપવામાં આવે છે. કોર્ટે માત્ર કેસોનો 'નિર્ણય' કરવાને બદલે કાયદો જ્યાં સુધી પરવાનગી આપે છે ત્યાં સુધી ઉપચારાત્મક અભિગમો અપનાવીને 'સમસ્યા હલ કરવાના અભિગમ' ને ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ, જેનાથી કાયદો અને જીવન વચ્ચે, કાયદો અને ન્યાય વચ્ચેનું અંતર પૂરી શકાય. ન્યાય સુધી પહોંચવાની ધારણા વ્યાપક અર્થમાં લેવાની છે. ઉદ્દેશ્ય જરૂરિયાતમંદોને ન્યાય આપવાનો છે અને તેનો અર્થ સંઘર્ષના વાજબી ઉકેલો છે

જેનાથી 'ન્યાય સુધી વાસ્તવિક પહોંચ' પૂરી પાડી શકાય.

૧૧. ન્યાય એ કોઈપણ ન્યાયિક પ્રણાલીનું મુખ્ય મૂલ્ય છે. તે નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયાનું અંતિમ ધ્યેય છે. ન્યાયના ઉત્તર-પરંપરાગત ઉદાર લોકશાહી સિદ્ધાંતોમાં, પૃષ્ઠભૂમિ ધારણા એ છે કે તમામ મનુષ્યો સમાન મૂલ્ય ધરાવે છે અને તેથી તેમની સાથે સમાન રીતે તેમજ સમાન કાયદાઓ દ્વારા વ્યવહાર થવો જોઈએ. આને 'રિફ્લેક્ટિવ ઇક્વિલિબ્રિયમ' તરીકે વર્ણવી શકાય છે. રિફ્લેક્ટિવ ઇક્વિલિબ્રિયમની પદ્ધતિ સૌપ્રથમ નેલ્સન ગુડમેન દ્વારા 'ફેક્ટ, ફિક્શન એન્ડ ફોરકાસ્ટ' (૧૯૫૫) માં રજૂ કરવામાં આવી હતી. જોકે, તે જોન રોલ્સ છે જેમણે 'ન્યાય એ જ નિષ્પક્ષતા' (જસ્ટિસ એઝ ફેરનેસ) નો ખ્યાલ રજૂ કરીને રિફ્લેક્ટિવ ઇક્વિલિબ્રિયમની આ પદ્ધતિને વિસ્તૃત કરી હતી. જ્યારે એક બાજુ આપણી પાસે 'ન્યાય એ જ નિષ્પક્ષતા' નો સિદ્ધાંત છે, જે જોન રોલ્સ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો છે અને ત્યારબાદ કાયદા અને રાજકીય ફિલસૂફીના ક્ષેત્રમાં વિવિધ ન્યાયશાસ્ત્રીઓ દ્વારા વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે આપણી પાસે હ્યુમ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ 'વિતરણાત્મક ન્યાય' (ડિસ્ટ્રિબ્યુટિવ જસ્ટિસ) ની ધારણા પણ છે જેનો ઉદ્દેશ્ય મહત્તમ સુખ અથવા ચોખ્ખો સંતોષ પેદા કરતા સમાજને પ્રાપ્ત કરવાનો છે. જ્યારે આપણે જોન રોલ્સની ન્યાય એ જ નિષ્પક્ષતાની ધારણાને 'વિતરણાત્મક ન્યાય' ની ધારણાઓ સાથે જોડીએ છીએ, જેમાં નોબેલ વિજેતા પ્રોફેસર અમર્ત્ય સેને પણ અનુમોદન આપ્યું છે,

ત્યારે આપણને સમાજના નબળા વર્ગને ન્યાય આપવા માટે ન્યાયી પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા માટે ન્યાયશાસ્ત્રીય આધાર મળે છે.

૧૨. માનવ અધિકારોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, નબળા વર્ગના વ્યક્તિઓ વંચિત લોકો છે જેઓ ગરીબી, સામાજિક અથવા અન્ય અવરોધોને કારણે તેમના અધિકારો પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે અસમર્થ છે. જ્યારે તેમના અધિકારોનું ઉદ્ધંધન થાય છે ત્યારે પણ તેઓ કોર્ટ સુધી પહોંચવાની સ્થિતિમાં હોતા નથી; તેઓ ભોગ બને છે અથવા તેમના વાજબી લેણાંથી વંચિત રહે છે. અહીં સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત લોકો માટે ન્યાય સુધી પહોંચવાનું મહત્વ રહેલું છે. જ્યારે આવા લોકોને જીવન ટકાવી રાખવાના મૂળભૂત અધિકાર અને ન્યાય સુધીની પહોંચ નકારવામાં આવે છે, ત્યારે તે તેમની ગરીબીમાં વધુ વધારો કરે છે. તેથી, ગરીબી નાબૂદ કરવા માટે પણ સમાજના ગરીબ વર્ગો માટે ન્યાય સુધીની પહોંચ અનિવાર્ય બને છે. વર્તમાન કેસમાં, તે ગરીબી હતી જેણે અપીલકર્તાઓને તેમનો દાવો ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૧૧૫/- સુધી મર્યાદિત કરવાની ફરજ પાડી હતી, કારણ કે તેઓ તેનાથી વધારે રકમ પર કોર્ટ ફી ચૂકવવાની સ્થિતિમાં નહોતા.

૧૩. તે ઉપરોક્ત ગંભીર વિચારણા છે જે અપીલકર્તાઓને ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર આપવાનું સમર્થન કરે છે. જોકે, અપીલોને મંજૂર કરવા

માટે ઉપરોક્ત કારણો પૂરતા છે, પરંતુ વર્તમાન કેસમાં અન્ય એક વધારાનો સંજોગ પણ છે જે આ પરિણામને ન્યાયી ઠેરવે છે.

૧૪. આ કોર્ટે સિવિલ અપીલ નંબર ૧૫૦૬-૧૫૧૭ ઓફ ૨૦૧૬ શીર્ષક પ્રદીપ કુમાર વગેરે વગેરે વિરુદ્ધ નોઈડા કે જે તે જ ગામ મકનપુરની અનુગામી સંપાદન કાર્યવાહી સાથે સંબંધિત છે, પરંતુ નોઈડા હેઠળ આવતી હતી, તેમાં ૧૬ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૬ ના રોજ અલ્હાબાદની હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને બાજુ પર રાખ્યો હતો અને તે જ હાઈકોર્ટની સહ-સમાન બેન્ચો દ્વારા કાશી રામના કેસમાં તેમજ અન્ય કેસોમાં આપેલા ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને પુનઃવિચારણા માટે મામલો હાઈકોર્ટમાં પાછો મોકલ્યો હતો. રિમાન્ડ પછી હાઈકોર્ટે તેના ૧૧ એપ્રિલ, ૨૦૧૬ ના રોજ ફર્સ્ટ અપીલ નંબર ૫૨૨ ઓફ ૨૦૦૯ શીર્ષક પ્રદીપ કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યના ચુકાદામાં તે જ કેસમાં પણ ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે સમાન વધારાનું વળતર મંજૂર કર્યું હતું. હાઈકોર્ટે તે જ દરે વળતર આપતી વખતે ઠરાવ્યું હતું:

“૨૭. તેથી, એક પ્રશ્ન જેની આપણે તપાસ કરવાની જરૂર છે તે છે, શું અપીલકર્તાઓને માત્ર એટલા માટે વળતરના સમાન દરનો ઇનકાર કરી શકાય છે કારણ કે તેઓએ સંદર્ભ કોર્ટ સમક્ષ દાખલ

કરેલી વિગતોમાં તે દર જાહેર કર્યો ન હતો જે તેઓ હવે ગાઝિયાબાદ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (ઉપરોક્ત) ના કિસ્સામાં હાઈકોર્ટના ચુકાદાના આધારે માંગે છે. કાન્શી રામ કેસ.

XXX XXX XXX

૨૯. એ સ્થપાયેલ કાયદો છે કે ૧૮૯૪ ના અધિનિયમ હેઠળ વળતર ન્યાયી અને વાજબી હોવું જોઈએ. નિષ્પક્ષતાની જરૂરિયાત એ છે કે જેઓ સમાન પરિસ્થિતિમાં છે તેમની સાથે સમાન વ્યવહાર કરવામાં આવે. ગરીબ ખેડૂતો, જેઓ અભણ છે, તેમના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા દાખલાઓ મુજબના દર અંગેની તકનીકી બાબતોને એટલું જ મહત્વ આપવું જોઈએ જેનાથી જમીન ધારકોના ફરજિયાત સંપાદન અંગેના તેમના ન્યાયી અને વાજબી વળતરના અધિકારને નુકસાન ન થાય.

૩૦. ગાઝિયાબાદ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (ઉપરોક્ત) કાન્શી રામ કેસના કિસ્સામાં ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે સંપાદનનું નિર્ધારણ, તેથી, ૧૨ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૬ ના રોજ જારી કરાયેલા જાહેરનામા તેમજ ૧૫ માર્ચ, ૧૯૮૮ ના જાહેરનામા હેઠળ

મકનપુર ગામમાં આવેલી જમીન માટે નિર્ધારિત વાજબી દર તરીકે
લેવો જોઈએ.”

૧૫. પ્રક્રિયામાં હાઈકોર્ટે અધિનિયમની કલમ ૨૮ ની સહાય પણ લીધી હતી.
આમ, જે ગ્રામજનોની જમીન પાછળથી સંપાદિત કરવામાં આવી હતી, તેમને
પણ ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર આપવામાં આવ્યું છે.
અપીલકર્તાઓને આ દરથી વંચિત રાખવું એ ન્યાયની મજાક સમાન હશે.

૧૬. અપીલકર્તાઓએ ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૧૧૫/- ના દરે દાવા પર કોર્ટ ફી
ચૂકવી હતી તે માત્ર એક જ કારણ ઊંચા દરે વળતર નકારવાનું હોઈ શકે નહીં.
અપીલકર્તાઓને ચોરસ વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે ગણતરી કર્યા પછી કોર્ટ
ફીનો તફાવત ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપીને આ બાબતનું ધ્યાન રાખી શકાય છે.

૧૭. ટૂંકમાં, હાઈકોર્ટના ચુકાદાને બાજુ પર રાખવામાં આવે છે અને આ અપીલો
મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ઠરાવવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાઓ પણ ચોરસ
વાર દીઠ રૂ. ૨૯૭/- ના દરે વળતર મેળવવા માટે હકદાર છે. વળતરમાં
તફાવત અને અધિનિયમ હેઠળના અન્ય વૈધાનિક લાભોની ગણતરી કરવામાં
આવશે અને આજથી ત્રણ મહિનાના સમયગાળામાં અપીલકર્તાઓને ચૂકવવામાં
આવશે. એવો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાઓ હાઈકોર્ટ સમક્ષ

કોર્ટ ફીની ઉણપની ભરપાઈ કરશે. અપીલકર્તાઓ આ અપીલોના ખર્ચ માટે પણ
હકદાર રહેશે.

અપીલો મંજૂર.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.